

VIOLETA UNGUREANU
Institutul de Filologie
(Chișinău)

MODALITĂȚI DE INTERPRETARE ȘI CLASIFICARE A VERBELOR TRANZITIVE ACȚIONALE ȘI NEACȚIONALE

Conform [1, p. 326-327], „În cercetările actuale de semantică, s-a urmărit în mod special găsirea corelațiilor dintre tipul semantic de verb și manifestările lui gramaticale (în primul rând, sintactice). (...), corelația dintre un tip de acțiune, de eveniment sau de stare și un rol tematic”. Luând drept bază considerațiile de mai sus, vom încerca să operăm în continuare o clasificare a verbelor tranzitive din punct de vedere semantic și actanțial.

Din punct de vedere semantic, verbele tranzitive se divizează în verbe **acționale** și verbe **neacționale**.

Verbele tranzitive **acționale** sunt verbe de acțiune. Verbele de acțiune reprezintă procese orientate ce au limite externe: un punct inițial de la care pornesc și un punct final spre care sunt orientate. Ele au de obicei un participant activ a cărui acțiune se extinde asupra unui obiect diferit de subiect. În general, clasa este definită prin trăsăturile [+ Schimbare; + Agentivitate] [1, p. 326], însă verbele acestei clase se caracterizează și prin alte trăsături: *dinamicitate* – verbele tranzitive acționale sunt dinamice, dat fiind faptul că argumentul care se află pe poziția subiectului este activ. Funcția semantică a acestuia este cea de *agent*, care este producător de acțiune, este animat, este dinamic și activ; *intenționalitate* – majoritatea verbelor tranzitive acționale se caracterizează prin această trăsătură; *transferul* acțiunii asupra unui obiect din exterior: verbele tranzitive implică prezența unei limite exterioare a desfășurării acțiunii. Acest sem este trăsătura de bază a tranzitivității; *cauzativitate* – acest sem implică existența a doi determinanți, dintre care primul cauzează acțiunea celui de al doilea; *finalitate* – verbele tranzitive care au pe poziția de subiect sememul *agent* exprimă acțiuni soldate cu o anumită finalitate, cu un anumit rezultat; *orientarea* spre un anumit obiect este trăsătura inerentă verbelor tranzitive acționale, deoarece *agentul*, inițiind acțiunea, proiectează și finalitatea ei.

Așadar, verbele de acțiune „fiind foarte vaste ca sens și destul de numeroase constituie nucleul lexicului verbal. Aceste verbe sunt mai numeroase în virtutea logicii legăturilor dintre lucrurile, obiectele și fenomenele aflate în mediul înconjurător, în societate etc. Ele semnifică o varietate extrem de mare de procese cotidiene, de producere, de activitate umană în genere” [2, p. 38-39].

Am menționat mai sus că majoritatea verbelor tranzitive sunt verbe de acțiune. Însă nu toate verbele de acțiune sunt tranzitive.

Cea mai numeroasă este clasa verbelor care exprimă acțiuni fizice: (*a picta, a monta, a croșeta, a parcela, a mărunți, a prelucra, a preface, a plomba, a rambleia etc.*). Structura semantică a acestei clase de verbe include semul comun 'a face, a realiza ceva' precum și seme distinctive, pe baza cărora se delimitează grupurile lexico-semantice (GLS), precum și unitățile în cadrul clasei. Astfel, verbele de acțiune includ:

verbe care semnifică procesul de creare a obiectelor: *a produce, a fabrica, a confecționa, a executa, a făuri, a meșteri, a plăsmui, a grava, a pirograva, a sculpta, a săpa, a tricota, a țese, a croșeta etc.*

verbe care semnifică procesul de modificare a obiectului: *a modifica, a preface, a reface, a schimba* etc.

verbe care semnifică procesul de distrugere a obiectului: *a doborî, a devasta, a mistui, a extirpa* etc.

verbe care semnifică deplasarea obiectului: *a muta, a transfera, a ridica, a coborî, a instala, a răsturna, a evacua, a rostogoli* etc.

Altă clasă de verbe tranzitive acționale sunt verbele percepției senzoriale. Este o clasă puțin numeroasă, al cărei inventar se reduce la câteva verbe: *a auzi, a audia, a asculta, a ciuli, a degusta, a miroși, a adulmeca, observa, a simți, a pipăi, a presimți, a zări, a vedea, a durea*. Conținutul semantic al acestor verbe este alcătuit din sensul categorial *proces*, sensul referențial *acțiune*, semul integrator „a simți, a percepe cu organele de simț” și seme distinctive în funcție de organul de simț. Verbul director al clasei este *a simți*. Subcategorizarea se face pe baza semelor distinctive. De ex., verbele *a auzi, a asculta, a audia, a ciuli* se grupează pe baza trăsăturii diferențiale „a simți cu urechea”; *a miroși, a adulmeca* – pe baza trăsăturii diferențiale „a simți cu nasul”, *a zări, a vedea* – pe baza trăsăturii diferențiale „a simți cu ochiul”

Verbele tranzitive acționale includ un număr considerabil de unități din cadrul grupului lexico-semantic al verbelor zicerii. Acest GLS cuprinde aproximativ 200 de verbe. Însă nu toate sunt tranzitive. De ex., verbele *a întreba* și *a răspunde* se deosebesc din punctul de vedere al tranzitivității. *A întreba* este tranzitiv, iar *a răspunde* este intransitiv cu majoritatea sensurilor sale. Cercetătoarea M. Bîrcă delimitează 5 seme care stau la baza clasificării semantice a verbelor zicerii, un sem integrator și 4 seme diferențiale, și anume: „Vorbirea propriu-zisă” – sem integrator; „Aspectul informativ al vorbirii” – sem diferențial; „Reciprocitatea actului vorbirii” – sem diferențial; „Caracterul nedeslușit al vorbirii” – sem diferențial; „Intensitatea realizării actului de vorbire” – sem diferențial; „Caracterul defectiv al vorbirii” – sem diferențial.

Pe baza acestor seme sunt relevate 6 subgrupuri de verbe.

1. Verbe care conțin o caracteristică a vorbirii: *a vorbi, a spune, a zice, a pronunța, a rosti*.

2. Verbe care conțin semul „vorbirea propriu-zisă” + semul „aspectul informativ al vorbirii”: *a anunța, a comunica, a explica, a lămuri, a expune, a declara, a informa, a mărturisi, a raporta, a denunța, a cleveti, a telegrafia, a telefona, a semnala, a istorisi, a nara*.

3. Verbe care conțin semul „vorbirea propriu-zisă” + semul „reciprocitatea vorbirii”: *a dialoga, a întreba, a conversa, a răspunde, a se certa, a se ciondăni, a discuta*.

4. Verbe care conțin semul „vorbirea propriu-zisă” + semul „intensitatea actului vorbirii”: *a striga, a șopti, a sufla, a șopti*.

5. Verbe care conțin semul „vorbirea propriu-zisă” + semul „caracterul nedeslușit al vorbirii”: *a bodogăni, a bombăni, a dondăni, a bolborosi*.

6. Verbe care conțin semul „vorbirea propriu-zisă” + caracterul defectiv al vorbirii: *a fârnâi, a fornâi, a se bâlbâi, a pelticâi*. [3, p. 36-38] Sunt tranzitive verbele din grupurile 1, 2, 4 și 5.

La verbele tranzitive acționale ar mai fi de adăugat clasa verbelor activității intelectuale, cunoscută și sub denumirea „verbele cugetării sau verbele gândirii” În acest grup sunt incluse verbele care desemnează procesul de gândire și sunt „expresia verbală a rezultatelor cunoașterii treptate de către om a diferitor aspecte ale procesului complex de gândire, precum și a legăturilor interne existente între aspectele date” [4, p.43], dar și câteva verbe de mișcare: *a deporta, a devansa, a duce, a fugări, a depăși, a disloca, a escalada, a exila* etc.

Să efectuăm în continuare o subcategorizare a verbelor tranzitive acționale după trăsăturile semantice ale argumentelor. În urma analizei verbelor tranzitive acționale din perspectiva sus-menționată au fost relevate următoarele structuri semantice:

Struct. semant. = propoziția generată /Exemple:

1. V (acțiune) + pacient + agent / *Lupul sugrumă mielul*; 2. V (acțiune) + obiect + agent / *Ion citește un roman*; 3. V (acțiune) + rezultativ + agent / *Mama coace pâine*; 4. V (acțiune) + obiect + instrument / *Piatra sparge geamul*; 5. V (acțiune) + obiect + mediativ / *Jaluzelele acoperă geamul*; 6. V (acțiune) + obiect + elementiv / *Grindina a distrus semănăturile*; 7. V (acțiune) + pacient + elementiv / *Fulgerul a omorât un om*; 8. V (percepție senz.) + perceptiv + experimensiv / *Ion o iubește pe Maria*; 9. V (acțiune) + obiect + instrument + Agent / *Croitoreasa croiește stofa cu foarfecile*; 10. V (acțiune) + pacient + instrument + agent / *Medicul l-a tratat pe Ion cu antibiotice*; 11. V (acțiune) + obiect + mediativ + agent / *Am acoperit pereții cu tapete*; 12. V (acțiune) + pacient + mediativ + agent / *Mama a învelit copilul cu plapuma*; 13. V (acțiune) + pacient + onomasiv + agent / *Copilul a numit cățelul Grivei*; 14. V (acțiune) + pacient + locativ + agent / *Mama a pus copilul în pățuc*; 15. V (acțiune) + obiect + locativ + agent / *Șoferul a pus valiza în portbagaj*; 16. V (acțiune) + obiect + beneficiar + agent / *Mama i-a trimis un colet fiului*; 17. V (acțiune) + comp. + rezultativ + agent / *Ana a împletit un pulover din lână*.

Fiecare structură semantică înglobează un număr nelimitat de propoziții similare, care pot fi generate cu mijloacele limbii studiate.

Verbele tranzitive **neacționale** aparțin preponderent verbelor de relație. Ele exprimă diverse raporturi între obiecte și fenomene. Structura semantică a acestor verbe, pe lângă sensul categorial *proces* și cel referențial integrator *relație*, include o serie de seme comune și diferențiale care delimitează elementele clasei. Aceste verbe exprimă o relație tipică din realitate. În lingvistica românească, verbele de relație nu au fost supuse unui studiu aparte. Ivan Evseev, deși face o clasificare riguroasă a lor, le încadrează totuși în clasa verbelor de stare. [5, 127-139]. În urma analizei s-a constatat că majoritatea verbelor de relație sunt intransitive. Doar trei din clasele relevate de cercetători sunt aproape în întregime tranzitive: verbele posesiei, verbele relațiilor emoționale și verbele relațiilor cauzale. Dominanta semantică a verbelor posesiei o constituie verbul *a avea*. Acest verb înglobează în structura sa semantică aproape toate nuanțele posesiunii prin construcțiile pe care le dezvoltă. În fond, multe dintre verbele atribuite acestei clase sunt sinonime cu verbul *a avea*. Emile Benveniste constată că în majoritatea limbilor relația de posesiune este exprimată cu ajutorul expresiei „*a fi la*”, iar „*habeo pecuniam*” este inversia lui „*mihi est pecunia*”. Exprimarea posesiunii cu ajutorul verbului *a fi* nu este tranzitivă, fiindcă obiectul posedat devine subiect, iar posesorul este exprimat prin dativ ca în limba rusă „*У меня есть деньги*”. Construcția (*Ego*) *habeo pecuniam* = *Eu am bani*, de asemenea nu este tranzitivă, deoarece „*ego=eu*” care este subiectul construcției date nu exprimă agentul procesului, ci o stare, iar construcția doar imită exprimarea procesului. [6, p. 213].

Din punct de vedere semantic, verbele posesiei exprimă raporturi între obiecte și fenomene. Semul integrator al clasei este „relație”, semul comun este „posesie”, iar semele diferențiale ce stau la baza delimitării elementelor clasei converg la semul comun „posesie”. E de menționat că inventarul clasei verbelor posesiei este limitat și, după cum am menționat mai sus, aproape toate elementele clasei înscriu diferite relații de sinonimie cu verbul dominant *a avea*. Ca elemente ale clasei pot fi: *a stăpâni*, *a deține*, *a poseda*, *a conține*, *a cuprinde*, *a primi*, *a căpăta*, *a obține*, *a ține*, *a purta*, *a nutri* etc.

Verbele sus-menționate generează structuri sau propoziții care pot fi clasificate după trei criterii: după numărul de argumente, după clasa verbului predicat și după funcțiile semantice ale argumentelor.

După numărul de argumente majoritatea verbelor posesiei sunt bivalente.

După clasa semantică verbele posesiei sunt verbe de relație.

După funcțiile semantice ale argumentelor verbele de relație înregistrează variații minime, ilustrate în tabelul de mai jos.

Nr.	Structura semantică = propoziția generată	Exemple
1.	V (relație) + beneficiar + obiect	<i>Fiecare stăpânește bunuri materiale. Patronul deține acțiunile companiei.</i>
2.	V (relație) + beneficiar + rezultat	<i>Echipa a obținut un bun rezultat.</i>
3.	V (relație) + beneficiar + experimentator	<i>Ei nutresc cele mai bune sentimente pentru companionii lor.</i>
4.	V (relație) + beneficiar + onomasiv	<i>Noi purtăm numele de români.</i>

Inventarul altor două clase de verbe neacționale nu este numeros. Acestea includ în jur de 50 și respectiv 20 de verbe. Verbele relațiilor emoționale sunt: *a admira, a adora, a adula, a afecta, a alina, a alinta, a aprecia, a amăgi, a ademeni, a batjocori, a blama, a brusca, a dezmiarda, a înjosi, a dezaproba, a calma, a câștiga (a atrage de partea sa) a consola, a compătimi, a descuraja, a detesta, a disprețui, a dezola, a drăgosti, a emoționa, a entuziasma, a extazia, a ferici, a flata, a jigni, a impresiona, a intimida, a invidia, a insulta, a iubi, a ispiti, a îmbuna (sens. 2), a îndurera, a înfuria, a întrista, a înșela, a înviora, a mâhni, a mângâia, a liniști, a linguși, a pasiona, a pizmui, a plăcea, a prețui, a ponegri, a respinge, a stupefia, a umili, a urî.* Dominanta semantică a acestei clase este verbul *a emoționa*. Verbele menționate generează structuri sau propoziții care pot fi clasificate după trei criterii: după numărul de argumente, după clasa verbului predicat și după funcțiile semantice ale argumentelor.

Structura semantică a acestor verbe este relativ uniformă. Puținele variații înregistrate se referă la:

Nr.	Structura semantică = propoziția generată	Exemple
1.	V (relație) + experimentator + pacient	<i>Melomanii o admiră pe cântăreață.</i>
2.	V (relație) + agent + pacient	<i>Vânzătorul acesta îi amăgește pe cumpărători.</i>
3.	V (relație) + obiect + pacient	<i>Noutatea i-a bucurat pe elevi.</i>
4.	V (relație) + experimentator + obiect	<i>El știa să-mi aline durerea.</i>

În urma analizei verbelor relațiilor cauzale din aceeași perspectivă am depistat următoarele verbe: *a ațâța, a cauza, a condiționa, a declanșa, a determina, a deduce, dezlănțui, a dinamiza, a genera, a isca, a impulsiona, a impune îndemna, a îmboldi, a împinge, a provoca, a pricinui, a produce, a prilejui, a stârni, a stimula*. S-a constatat că structura semantică a lor înregistrează următoarele variații:

Nr.	Structura semantică = propoziția generată	Exemple
1.	V (relație) + obiect cauzator + obiect	<i>Atitudinea lui a cauzat discuții furtunoase. Despărțirea provoacă lacrimi.</i>
2.	V (relație) + agent + obiect + beneficiar	<i>Copii uneori produc neplăceri părinților.</i>
3.	V (relație) + obiect cauzator + obiect + beneficiar	<i>Furtuna a cauzat mari daune întreprinderii.</i>
4.	V (relație) + agent cauzator + obiect	<i>Cumpărătorul a provocat un scandal.</i>

Dominanta semantică a acestei clase este verbul *a cauza* – „a fi cauza a ceva”.

Comparând cele două perspective de clasificare a verbelor tranzitive: clasificarea pe baza analizei componentiale a structurii semantice a verbului și clasificarea pe baza analizei semanticii actanților, se poate observa că prima este mai generală și mai puțin dependentă de context. Cea de-a doua este mai specifică, deoarece reflectă trăsăturile semantice ale unui grup mai restrâns de verbe, și este dependentă de context, adică de semantica argumentelor. Din perspectivă semantică, majoritatea verbelor tranzitive sunt verbe de acțiune. Verbele tranzitive de acțiune conțin în structura lor semantică toate sau aproape toate trăsăturile semantice ale clasei verbului. Ceea ce trebuie să observăm în legătură cu verbele neacționale e că dintre toate clasele de verbe de relație descrise în literatura de specialitate sunt prin excelență tranzitive doar trei clase: verbele posesiei, ale relațiilor emoționale și ale relațiilor cauzale.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. *Gramatica limbii române. Cuvântul*, Editura Academiei Române, București, 2005.
2. Ana Vulpe, *Verbele creării în limba română*, Chișinău, CE USM, 2002.
3. Maria Bîrcă, *Caracteristicile semantice ale verbelor zicerii* // *Limba și literatura moldovenească*, 1972, nr. 3, p. 34-39.
4. Veronica Purice, *Grupurile lexico-semantice ca manifestare a sistemului în lexic (pe baza verbelor gândirii din limba moldovenească)* // *Limba și literatura moldovenească*, 1984, nr. 4, p. 42-48.
5. Ivan Evseev, *Semantica verbului. Categoriile de acțiune, devenire, stare*, Timișoara, Facla, 1974.
6. Эмиль Бенвенист, *Общая лингвистика*, Москва, 1974.